

Práce, která shrnula výsledky nejen archeologického, ale i historického, uměleckohistorického a onomastického bádání o středověké vsi na Slovensku sepsal přední znalec této problematiky A. Habovštiak. Kniha je pojata vskutku široce a vyčerpávajícím způsobem. Po úvodu, dějinách bádání a rozboru pramenů a metodologie přistoupil autor k vesnici, jejíž vývoj sleduje již od velkomoravského období. Velká pozornost je věnována přírodnímu prostředí a jeho změnám. V kapitole věnované tvaru a velikosti vsi mohl autor navázat na výsledky výzkumů českých, moravských a maďarských archeologů. Na Slovensku jsou zatím k dispozici především prameny pro období od 17. stol. S bohatou dokumentací jsou předvedeny i jednotlivé součásti středověké vesnice — domy, hospodářské budovy, studny, ale i výrobní objekty jako dehtařské jámy, hrnčířské pece a hutnické objekty. K přednostem práce patří i to, že se nesoustředila jen na poddanské usedlosti, ale vesnici chápe jako složitý organismus feudální společnosti. Nedílnou součástí mnoha vesnic jsou proto sídla drobné venkovské šlechty — hrádky, dvorce s obytnými věžemi, kúrie a kaštiele. Jestliže hrádky jsou na Slovensku známy zatím především z povrchových průzkumů a menších výzkumů, respektive výzkumů dosud nezpracovaných, pak pro podobu dvorců máme k dispozici archeologicky zkoumané lokality. Především se jedná o dvorec v Ducovém z přelomu 9. a 10. stol. a dvorec na zaniklých Zalužanech z druhé poloviny 13. a 14. stol. Také podoba kúrie je známa díky archeologickému výzkumu zaniklé vsi ve Svinici a Parížovcích. Velmi výrazný je přínos slovenských archeologů pro výzkum vesnických kostelů. Archeologicky jich bylo zkoumáno několik desítek. Jednalo se jak o rotundy, tak i o kostely podlouhlého půdorysu. Cenné jsou zvláště poznatky o stavebním materiálu a technologii stavby kostelů. Souvislost s vesnickými kostely mají i hřbitovy. Velmi důležité je, že autor věnuje pozornost i takovým otázkám jako je ohrazování vesnic, pluzině, cestám a hranicím katastru. Zvláštní část práce je věnována zaniklým vsím. Nedostatek celkového soupisu zaniklých vsí na Slovensku vyvažuje A. Habovštiak důkladným studiem zaniklých vsí na území bývalé Tekovské župy, pro nějž byl vypočítán kvocient zániku vsí 20,3 %, což je v porovnání s odhadovanou situací v celých Uhrách (10 %) hodně, ale při srovnání s údaji z jiných území, např. Spiše (49 %), nikterak nepřekvapuje. Zdá se, že příčiny zániku vsí na Slovensku byly v podstatě tytéž, jak uvádí I. Szabó pro celé Uhry — působení hospodářskospolečenských činitelů, místní rozbroje, nesnesitelný útlak poddaných a živelné pohromy, event. cholera a válka. Podstatnou část knihy tvoří katalog mnohdy doplněný plány (u některých bohužel chybí měřítko).

Celkově lze knihu A. Habovštiaka hodnotit velmi pozitivně. Shrnula výsledky výzkumu středověké vesnice na Slovensku, ukázala velký přínos slovenských archeologů při výzkumu středověké vesnické architektury a naznačila perspektivy dalšího výzkumu.

Josef Unger

B. Polla, **Košice. Krásna**. K středověkým dejinám Krásnej nad Hornádom, Košice 1986. 376 s., 146 obr., XXVI tab., ruské a německé resumé.

Kniha vyšla v řadě Fontes Ariheologického ústavu Slovenského Národního múzea v Bratislavě jako VIII. svazek. V knize jsou zpracovány výsledky archeologického výzkumu na místě zaniklého benediktinského kláštera v Košicích-Krásné nad Hornádem. Hned v úvodu je třeba ocenit pohotové zpracování výzkumu, který probíhal v letech 1971—1981.

Zkoumaný klášter byl nejstarším klášterem na Slovensku a už z tohoto hlediska je jeho výzkum záslužným činem pro objasnění středověkých dějin východního Slovenska.

Po úvodních slovech podal B. Polla výklad o dosavadních výzkumech klášterních objektů na Slovensku, o geografické poloze Krásné a o metodě výzkumu. Hlavní přínos práce je obsažen v kapitolách IV a V, v nichž autor podrobně popsal nálezkovou situaci v jednotlivých objektech zachycených archeologickým výzkumem a provedl zhodnocení nálezového souboru. Jaký je tedy hlavní přínos archeologického výzkumu na této lokalitě?

1. Nejstarší nálezy pocházejí z eneolitu a svědčí o osídlení v pravěku.

2. Další stopy osídlení začínají v 9. století, kdy tu bylo výšinné slovanské hradiště. Z této fáze osídlení byl nalezen meč bohatě zdobený plátováním a tuzováním a na horní části čepele geometrickou výzdobu a stopami nápisu. Meč je datován do 10. století a celým svým provedením patří do pokladnice vzácných nálezů na Slovensku. Výzkum dále prokázal, že také v poloze Břeh bylo slovanské osídlení.

3. Archeologickým výzkumem byly získány konkrétní doklady o klášterním komplexu z 12. století. K významným nálezům patří objev půdorysu malého kostela postaveného ještě před příchodem benediktinů, tj. před r. 1143. Svými malými rozměry se řadí k vesnickým vlastnickým kostelům, které stávaly zpravidla u velmožských dvorů.

Autor se domnívá, že benediktini přišli na východní Slovensko již v prvních desetiletích 12. století a že dostali tento kostel do užívání. Brzy po svém příchodu započali se stavbou baziliky, jejíž základy byly výzkumem odkryty. Celkovou dispozicí a velikostí se řadí tato bazilika k nejvýznamnějším románským památkám na Slovensku. O umělecké vybavenosti této stavby svědčí zbytky nástěnných maleb a dlaždic.

Na severní straně baziliky byly objeveny zbytky zdiva klášterních budov. Rozborem půdorysů dospěl autor k názoru, že bazilika i klášter byly stavěny současně. Ze staveb objevených v půdorysu kláštera zaujme půdorys rotundy v severovýchodním rohu klášterního komplexu. Pozoruhodné je zjištění, že rotunda nestála samostatně, ale byla jednou ze staveb klášterních budov. B. Polla řadí tuto rotundu k tzv. centrálním stavbám, které jsou v Čechách a na Moravě datovány do 11.—13. století. Na základě rozboru celé nálezové situace, stratigrafie a architektonických prvků dospěl B. Polla k názoru, že rotunda v Krásné byla postavena současně se stavbou kláštera, tj. ve 12. století a plnila funkci soukromé kaple jen pro členy klášterní komunity.

Z dalších součástí kláštera byl zkoumán rajský dvůr uzavírající klášterní kvadrant a křížová chodba. Součástí kláštera byly ještě další stavby jednak hygienického (sauna), jednak hospodářského charakteru.

Kromě areálu kláštera byl zkoumán také novodobý hřbitov (17.—18. století), o němž je nejstarší písemný doklad z r. 1666, kdy se o klášteře hovoří již jako o ruině.

4. Archeologickým výzkumem byl získán bohatý soubor nálezů, zvláště keramiky, kovových předmětů, výrobků z kostí, rohu, parohu, kamenných výrobků a mincí. Tyto nálezy jsou důležitým pramenem ke studiu hmotné kultury na Slovensku vůbec. Zvláště důležité jsou nálezy z 12.—13. století, nálezy kování středověkých knih a kodexů.

Kromě předmětů spojených s životem kláštera jsou v nálezovém souboru zastoupeny i předměty zemědělského charakteru. Jsou svědectvím zemědělské činnosti (srpy, motyky, hřebel, podkovy i pro hovězí dobytek, kování vazů atp.), které se věnovala část členů klášterní komunity.

5. Autor se nespokojil jen s interpretací nálezové situace a vyhodnocením bohatého nálezového souboru, ale získané prameny archeologické konfrontoval se zprávami písemnými. To mu umožnilo podat v závěrečné kapitole plastický obraz nejen o životě kláštera v Krásné, ale o významu klášterních institucí v rámci středověké společnosti.

Kniha B. Polly je vizitkou jeho systematické vědecké práce v oblasti středověkých dějin východního Slovenska a současně i dokladem jeho vroucího vztahu k rodnému kraji.

Vladimír Nekuda

Umění XXXIII, Praha 1985, 568 s., obr. v textu.

Sešit 2: str. 97—192. Z obsahu: V. R a z í m, Opevnění středověkého Berouna. K problematice městské fortifikace doby posledních Přemyslovců, 137—152. Středověkému fortifikačnímu systému Berouna byla věnována již oprávněná pozornost v bádání, která je zcela na místě vzhledem k jeho koncepci ve vývoji městského opevnění na území celého českého státu. Od posledního stavebně historického průzkumu v r. 1969 přibýly nové poznatky, jež dovolily nový pohled na tuto problematiku. V příspěvku je zhodnocen přínos inženýrskogeologického průzkumu historického jádra Berouna, který přinesl cenné poznatky o terénních poměrech a stavební technice a umožnil takřka kompletní lokální rekonstrukci příčného profilu celé for-